Ромо, я вдячна тобі, що ти намовив мене на експрес. Від цього ледве помітного, одноманітного колихання наче віднаходять себе мої думки. Думаю: заки заїду додому, лист цей буде вже в дорозі до тебе.

Хочу поговорити з тобою. Хочу витрясти з свого серця все до останньої порошинки, щоб нічого-нічогісінько не перевезти із собою звідти сюди.

Десять літ! Я навмисне вибрала цей рік, як з фото випускників шкіл: 1922–1932. Випадок хотів (якими капосними бувають іноді оці сліпі випадки!), щоб щойно, в цьому році, вдалося мені обманути органи громадської безпеки і під фальшивим прізвищем дістати перепустку через кордон на двадцять чотири години.

Тепер, коли я знову по цей бік кордону, на своїй прибраній вітчизні-мачусі, думаю, що мій вчинок дуже легкодушний. Адже коли б викрилося моє обманство, мого батька в ту ж мить прогнали б з роботи. Він тільки й улаштувався тут на роботу під тією умовою, що ні він, ні ніхто з його рідні не повертатимуться на Буковину.

Але я так страшенно хотіла тебе бачити. Нічого більше, тільки побачити, діткнутися рукою твого обличчя й пережити свідомість, що це дійсно ти. Перше на моїй новій батьківщині здавалося мені, що в твоєму образі зосередилася вся туга за рідним краєм і юністю і звідси ця нестримна жага. Але згодом, Ромо, згодом я переконалася, що нічого ані нікого не хочу бачити, крім тебе.

Коли я сиділа на вокзалі в Чернівцях, я була така зворушена тим, що за десять літ нічого там не змінилося, що мусила зупинитись, аби звести дух.

Ніякої зміни за десять літ!

Чи ж не була я вправі думати, що час зупинився і я застану все таким, яким покинула? Було заледве шість уранці. Перед собою мала я цілий день і зустріч з тобою. Навмисно не брала візника, щоб не називати вулиці, щоб не потребувати кудись їхати. Я йшла просто перед себе. На ринку зупинилася: на схід і захід, північ і південь маю друзів і знайомих у цьому місті. Та я не хотіла зустрінути нікого, заки не зустрінуся з тобою.

Коли на ратушевім годиннику вибила восьма, я подумала: якщо ти вже встав і вийшов до міста, я можу зустріти тебе ось-ось на вулиці на розі будь-якого дому.

Я пішла вулицями міста шукати тебе. Сама свідомість, що ти живеш у цьому місті, що, можливо, вже невдовзі стріну тебе, сповнила мене такою радісною, такою безіменною вдячністю до світу, до незнайомих людей, до подорожніх акацій, взагалі до того прегарного ранку, що я насилу стримувала сльози.

Опівдні, коли все ще не зустріла тебе (з моїх двадцяти чотирьох годин залишилося тільки шістнадцять), я вирішила — чуєш, Ромо? — зайти до дому твоїх батьків і там дізнатись про тебе.

Я мусила хоч би за ціну моєї дівочої гордості дізнатись, що з тобою, бо моїх двадцяти чотирьох годин ставало все менше й менше.

Матір твою застала я на терасі дому проти сонця. Вона ледве помітно постаріла, ця тверда жінка.

Мати твоя буцімто й не здивувалася, що побачила мене на порозі свого дому, куди я, гола-боса, наречена без приданого, ніколи не мала вільного вступу. Мене відразу заболіла та ввічливість, з якою твоя мати привітала мене. "Як мало мушу я значити вже для її сина, коли вона може так приязно посміхатись до мене! За яку нешкідливу вважає вона мене у своїм домі!" — подумала я собі.

І ось починається гра. Мама твоя аж надто добре передбачила, яка причина змусила мене зайти у її дім, але вдає, ніби нічого не помітила. Тільки твоя наймолодша сестра дивиться на мене своїми блискучими від цікавості очима. Вона, ще дитина перед десятьма роками, сьогодні щось здогадується і цікава знати, як і що. Але я почуваю, що вона допоможе мені. Тільки вона!

З твоєю мамою розбалакуюсь я так весело і вільно, неначе ніколи й тіні непорозумінь не було поміж нами.

Я зважуюсь на зухвальство й хвалю тебе. Твоя мама забирає і собі слово: хоче показати мені, як далеко ти переріс себе і як далеко відбіг ти від тих, що колись знали тебе і жили з тобою. Я ніби не помічаю виміряного удару. "Це для мене ніяка несподіванка — успіх вашого сина", — кажу.

Цього вже не може дарувати мені твоя мама.

Останній тріумф все ж таки припадає мені. Твоя мати прощається зі мною й не запрошує вдруге до свого дому.

І тому я знову почуваюся в цьому домі як твоя наречена. Хоч і небажана, і нелюблена в родині, але твоя наречена, Ромо!

Сестра твоя проводжає мене трохи. За порогом питає мене:

— Ви не бачилися ще з Романом? Може, напишите до нього кілька слів? Я передам. Він зрадіє, як побачить вас.

Ця остання фраза — звичайна чемність добре вихованої панночки, але я дуже вдячна твоїй сестрі за цю чемність.

Ти був акуратний. Рівно о шостій вечора був у кафе. Точність і акуратність завжди були головними рисами твого характеру.

Коли ти став переді мною там у кафе — дуже високий, дуже елегантний і… дуже чужий, я не мала відваги порівняти тебе з моєю колишньою мрією. Як змінили тебе роки, Ромо! Ти спитав щось в неособовій формі, а я відразу відчула, що ти не знаєш, як заговорити до мене, на "ти" чи на "ви". Мені прийшла тривожна думка до голови: "Може… може… ти забув, як мене на ім'я?" І я скоро, із страху перед цією болючою несподіванкою, заговорила до тебе перша на "ти".

Потім — ти щось говорив, Ромо. Щось, що мене зовсім, таки зовсім не обходило, бо не було у ніякому зв'язку з твоєю особою. Чи дуже дивуєшся мені, що я не пам'ятаю з того ні одної думки?

"Непорозуміння… непорозуміння… непорозуміння…"— товклося мені в мозку. Неправда, десять разів неправда, що час зупинився. Він гнав із шаленою швидкістю вперед і віддалив нас так далеко одне від одного, що ми ледве можемо пізнати наші силуети.

Нарешті ти спитав про мету мого приїзду в Чернівці. Ти, діловий, статечний, хотів знати причину такого візиту. У мене щось аж кричало: "Хіба ти не бачиш, що я приїхала сюди тільки на те, щоб тебе… тебе побачити?"

Я подивилася пильно на тебе: обличчя твоє не виявляло, що ти бодай здогадуєшся, який намір мого приїзду.

Тоді я збрехала: канікули… приїхала до Чернівців трохи розважитись. Зрештою, я сиджу тут уже довше, чим два тижні. Ти стягнув брови: хіба Львів не більше місто від Чернівців? Хіба там не можна краще розважитись?

Але зараз же нова думка в тебе: певно, я при цій нагоді хотіла і знайомих відвідати?

Так. Саме задля цього і приїхала. Завтра рано вже від'їжджаю… "пригадала" собі, що з тобою одним ще не бачилася. Ти усміхнувся (так багато змінилося в тобі, тільки усміх залишився той самий, що колись). Знайомі… гм… знайомі… А чи я знаю, що багато наших знайомих розбрелося по світу не знати куди? І ти починаєш згадувати: чи пам'ятаю я Дмитра? Оксану? А Олександра? Я все пам'ятаю. Причаїлася в собі й жду, аж твоя думка набреде на таку хвилину в минулому, де будеш тільки ти і я. Жду, аж ти віднайдеш наш спомин.

Але думка твоя завертає з половини дороги знову до тепер. Чому так, Ромо? Чи ти справді нічого не пригадував собі, чи свідомо не хотів доторкнутись до цієї сторінки нашої з тобою біографії?

Ти пропонуєш показати мені ввечері елегантні Чернівці. Чи можу не пристати на твою пропозицію? Адже я приїхала сюди, як сама сказала, "забавитись".

О дев'ятій годині вечора зустрічаємось знову. Ідемо "забавитись". Така твоя воля. Я йду з тобою, як по свою смерть.

Люди… люди… люди… Навіщо стільки чужих людей, коли моє серце хоче бодай півгодинки побути з тобою віч-на-віч?

На зорі покидаємо приміщення бару. О Ромо мій, як радо була б я того ранку пройшлася з тобою пішки на квартиру, де зупинилася. Адже я заїхала до знайомих, де колись жила ще в них гімназисткою, куди ти стільки разів проводив мене подібними ранками з студентських вечірок. Руч-об-руч, лице при лиці. Але ти, видно, не звик тепер вертатися з забави пішки домів. Вправним рухом, майже силоміць, впихаєш мене в таксі. Треба ще проспатись мені, — турбуєшся мною, — адже до від'їзду мого поїзда ще три з половиною години!

Але чи ти розумієш, що я не можу, не хочу, не смію стратити жодної хвилини, коли можу бути з тобою?

Ти здивований, майже незадоволений моїм проханням відпустити шофера з його машиною.

— Навіщо? Чи не краще буде, якщо я тепер поїду цією машиною до себе, посплю годину, а потім приїду знову до тебе, щоб відвезти тебе на вокзал? Чи не розсудніше так? — питаєш.

Ні, ніщо не є розсудне ані потрібне, що вимагає розлучення з тобою хоч би на півгодини.

Нарешті залишаємося самі посеред сонної вулиці. Ось-ось і сонце зійде.

Дивлюся на тебе й наче… впізнаю тебе!

Ромо! Це ти! Беру твоє лице у свої долоні: воно холодне й втомлене від безсонної ночі, але воно твоє! Ромо, це — справді ти!

Скажи мені щось на пам'ятку про себе, Ромо! Ти в клопоті! Я бачу, що ти хочеш дати мені щось на пам'ятку, але від чого почати? Так багато подій, імен, вражень і переживань сплелося за тих десять років!

Ти розповідаєш мені про якусь пригоду в дорозі. Я вслухаюся в інтонації твого голосу і починаю пригадувати собі тебе таким, як колись.

Але часу вже стільки, щоб переодягтися мені і їхати на вокзал. Ти їдеш зі мною на вокзал. По дорозі питаєш мене:

— Вдоволена з забави?

Це були твої слова, Ромо! Були вони щирі чи для форми — для мене однаково болючі. До мого звичайного поїзда ще сімнадцять хвилин. Це останніх сімнадцять хвилин. Ще сімнадцять хвилин з тобою, Ромо!

Ти практична й розсудлива людина: чи не краще мені експресом поїхати? Вигідно, без пересадки просто на місце. З цілих моїх двадцяти чотирьох годин залишилося ще сімнадцять хвилин. Не відбирай мені їх! Та ти вже при касі. З вікна вагона чую ще твої слова:

— Напиши, як заїхала. Взагалі напиши колись. Добре? Поздоровлення батькам, братам… — і останнє "до побачення".

До побачення, Ромо, бо ми вже ніколи не побачимося. Це було чисте божевілля з мого боку: хотіти завернути час на десять літ назад. Тому пишу цей лист.

Хочу, заки ще поїзд зупиниться в С., витрясти з свого серця все, до останньої порошинки, щоб нічого з цього божевілля не перевезти з собою звідти сюди. Була б забула: ти просив мене написати, як їхалося мені. Добре. Ще одна станція — і я дома. Треба кінчати.

Будь здоров, Ромо!

Д.

1934